

[Γραμματικές της νέας Ελληνικής]

Τσοπανάκης, Α. Γ. 1994. Νεοελληνική Γραμματική.

Α. Τσαγγαλίδης

Μικέλα Χαρτουλάρη: ΤΑ ΝΕΑ, 10/9/1994

Η ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΧΘΕΣ, ΑΥΡΙΟ

Μια νέα μάχη για τη γλώσσα

Ήταν η μοναδική. Η «Νεοελληνική Γραμματική» του Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

Το ευαγγέλιο της σωστής δημοτικής και των καλών ελληνικών. Και που μισόν αιώνα μετά την έκδοσή της, έρχεται μια άλλη - η «Γραμματική της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» του ακαδημαϊκού Αγαπητού Τσοπανάκη- να προτείνει μια διαφορετική εκδοχή παίρνοντας υπόψη της την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας, τις γλωσσικές αναζητήσεις και τη γλωσσική αναρχία των τελευταίων χρόνων.

Το ογκώδες αυτό έργο (815 σελ.), κυκλοφόρησε πριν από δύο εβδομάδες από τον θεσσαλονικιώτικο εκδοτικό οίκο «Κυριακίδη» και την αθηναϊκή «Εστία» και έχει ήδη δημιουργήσει αναστάτωση στους κύκλους των φιλόλογων, ενώ έχει εξαντληθεί από τα κεντρικά αθηναϊκά βιβλιοπωλεία.

Ο τρόπος που γράφει κανείς και ο τρόπος που μιλά, αντανακλούν τον τρόπο με τον οποίο σκέφτεται. Κι αυτός με τη σειρά του είναι σε άμεση συνάρτηση με τον τρόπο, με τον οποίο λειτουργεί ως πολίτης.

Η διαμάχη δημοτικιστών και καθαρευουσιάνων στα τέλη του προηγούμενου και στις αρχές του 20ού αι. δεν είναι αθώα λοιπόν, όπως δεν είναι αθώα και η σημερινή διαμάχη για τα ξένα γλωσσικά στοιχεία που όφειλε ή δεν θα όφειλε να υιοθετήσει η σύγχρονη ελληνική.

Ούτε είναι τυχαίο το ότι υπάρχει η λεγόμενη «ξύλινη» γλώσσα κάποιων πολιτικών παρατάξεων, η «χάρτινη» γλώσσα της διοίκησης, της νομοθεσίας ή της δικαστηριακής πρακτικής ή λογοτεχνική γλώσσα που συμπεριλαμβάνει λόγια στοιχεία ή η ακατανόητη για πολλούς γλώσσα της νεολαίας.

Και το περίφημο τελικό -ν- του οποίου ο κ. Τσοπανάκης είναι οπαδός, σε αντίθεση με τους καθαρόαιμους «Τριανταφυλλιδικούς», δεν είναι τελικά μια τόσο απλή υπόθεση.

Με αυτές ακριβώς τις σκέψεις και με αφορμή την Γραμματική Τσοπανάκη, τα «ΝΕΑ» ανοίγουν σήμερα έναν διάλογο όπου συμμετέχουν ο ακαδημαϊκός και καθηγητής Αρχαίας Φιλολογίας Αγαπητός Τσοπανάκης, οι φιλόλογοι Κώστας Γεωργουσόπουλος και Αντώνης Σανουδάκης, ο πρώην διευθυντής του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη Βασίλης Φόρης και ο δημοσιογράφος Παύλος Τσίμας.

Αγαπητός Τσοπανάκης. Μελέτη 60 χρόνων.

Χρήστος Ζαφείρης

Καρπός εξηντάχρονης απασχόλησης με τη γλωσσολογία είναι η Νεοελληνική Γραμματική του ακαδημαϊκού κ. Αγαπητού Τσοπανάκη που την αφιερώνει με συγκίνηση «στη μνήμη των δύο μεγάλων εργατών της νεοελληνικής Γραμματικής Μανόλη Τριανταφυλλίδη και Αχιλλέα Τζάρτζανου».

«Είναι μακριά ιστορία», λέει ο κ. Τσοπανάκης, καθώς αντικρίζει συγκινημένος το Βενετόκλειο Γυμνάσιο της

Ρόδου, ένα νεοκλασικό κτίριο όπου πρωτοπήγε Γυμνάσιο το 1919 και δίδαξε ως φιλόλογος καθηγητής από το 1933-1936, στην ιταλοκρατούμενη τότε Ρόδο.

Ξεκίνησε την ακαδημαϊκή σταδιοδρομία του με διδακτορική διατριβή στη γλωσσολογία το 1932, κοντά στο λαμπρό καθηγητή Κλεμέντε Μέρλο ως μεταπτυχιακός φοιτητής στο Πανεπιστήμιο της Πίζας, μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Τίτλος της: «Η φωνητική των Ροδιακών ιδιωμάτων», που μεταφράστηκε από τα ιταλικά, λόγω του πολέμου, στα γαλλικά και δημοσιεύτηκε το 1940. Αποτελεί ακόμη και σήμερα επιστημονικό υπόδειγμα για τη μελέτη των νεοελληνικών ιδιωμάτων.

Το 1936 εκτοπίστηκε από τους Ιταλούς σε χωριό της Ιταλίας για αντιφασιστική δράση. «Εψήλωσεν ο νους μας», λέει στον ιταλοαιθιοπικό πόλεμο, περιμένοντας την ένωση. Μετά την ιταλοποίηση της εκπαίδευσης στη Ρόδο το 1937, κατέφυγε στην Ελλάδα όπου διορίστηκε καθηγητής φιλόλογος στο Β' Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης και λίγο αργότερα, το 1944, εκλέχτηκε υφηγητής της γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Τα έτη 1945-48 ο κ. Τσοπανάκης δίδαξε νεοελληνική γραμματική στους φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής. «Διαπίστωσα τότε ότι το κλιτικό σύστημα των ουσιαστικών και των επιθέτων της Γραμματικής Τριανταφυλλίδη, δεν με ικανοποιούσαν. Αποτέλεσμα αυτής της αμφιβολίας ήταν μια επιστημονική μελέτη για το κλιτικό σύστημα που πρότεινε ο Τριανταφυλλίδης. Αυτό αναστάτωσε και στενοχώρησε τον ίδιο, αλλά και τον καθηγητή της γλωσσολογίας, τον Νικόλαο Ανδριώτη.

«Εξαιτίας του κλίματος που δημιουργήθηκε οι συνάδελφοι της σχολής με υποχρέωσαν να στραφώ προς την κλασική φιλολογία. Ομολογώ ότι αυτή η στροφή μου έκανε πολύ καλό».

Ο κ. Τσοπανάκης γνώριζε και εκτιμούσε βαθιά τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη. «Ήταν λαμπρός άνθρωπος, με ήθος, εκείνης της εποχής». Με την ίδια θέρμη μιλάει και για τον Αχιλλέα Τζάρτζανο, που άφησε το μνημειώδες έργο για τη νεοελληνική σύνταξη.

Τα χρόνια που ακολούθησαν ο κ. Τσοπανάκης ασχολήθηκε με όλα τα θέματα της φιλολογίας και της γλωσσολογίας. Γνωστότερα έργα στο πλατύ κοινό είναι η εμπειριστατωμένη και συνάμα εύληπτη «Εισαγωγή στον Όμηρο» και η μνημειώδης μετάφραση του Άλμπιν Λέσκι, από τα γερμανικά, για την «Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας», που συνεχίζει για τρίτη δεκαετία να είναι μπεστ-σέλλερ στο είδος του.

Μελέτες του και άρθρα για τη νεοελληνική γλώσσα συγκεντρώθηκαν στον τόμο «Ο δρόμος προς τη Δημοτική» καθώς και στο δίτομο «Συμβολές στην Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας». Όμως το απόσταγμα της γλωσσικής του σοφίας είναι η Νεοελληνική Γραμματική, καταφέροντας ν' αλλάξει το παγωμένο κλίμα των παλιών γραμματικών και να την κάνει ευχάριστο ανάγνωσμα.

Παρά τη μεγάλη ηλικία ο κ. Τσοπανάκης, που περνά τα καλοκαίρια στην πατρίδα του, τη Σάλακο Ρόδου, παραμένει χαλκέντερος και συνεχίζει να δουλεύει. «Δεν αισθάνομαι υπέργηρος», λέει με το γνώριμο ειρωνικό χαμόγελο. «Δεν ξέρω αν άρχισα να αισθάνομαι γέρος...».

Ο κ. Τσοπανάκης εκλέχτηκε ακαδημαϊκός στην έδρα της Κλασικής Φιλολογίας το 1983 κι είναι ο μόνος «αθάνατος» που ζει εκτός Αθηνών.

«Όλοι στην Αθήνα κλαίγονται για την επιβάρυνση του περιβάλλοντός της, λέει, αλλά κανένας δε φεύγει. Φεύγουν μόνο τα Σαββατοκύριακα. Εγώ μένω μόνιμα, εκτός από τις θερινές διακοπές, στη Θεσσαλονίκη που είναι ανθρώπινη και την αγαπώ».

«Η Γραμματική δεν θέλει φράχτες»

ΑΚΗΣ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ

Συνέντευξη στον Χρ. Ζαφείρη

Τον θυμάμαι στη δεκαετία του '60, στα αμφιθέατρα της Φιλοσοφικής Σχολής στη Θεσσαλονίκη να ερμηνεύει με ροδίτικη προφορά Όμηρο και Ευριπίδη. Κι ανάμεσα στα ερμηνευτικά σχόλια του κλασικού κειμένου να κάνει συχνές αναφορές στη νεοελληνική γλώσσα, με βαθιά γνώση και περιπαικτική διάθεση, καυτηριάζοντας νεοελληνικές γλωσσικές υπερβολές και νουθετώντας τους νεαρούς φοιτητές, κλασικός φιλόλογος αυτός, για τα λάθη και τις μονομανίες της Δημοτικής.

Τον έχω μπροστά μου σήμερα, στη γενέτειρά του τη Ρόδο, θαλερό γέροντα, παρά τα 86 του χρόνια, ακμαίο και άγρυπνο, όπως στα πανεπιστημιακά χρόνια, να κρατάει στα χέρια του τη γλωσσική Διαθήκη του. Έναν ογκώδη τόμο 830 σελίδων, τη «Νεοελληνική Γραμματική», που κυκλοφόρησε αυτό το καλοκαίρι κι έχει ταραξει τα νερά της νεοελληνικής απάθειας, προκαλώντας αντιδράσεις και συζητήσεις σε γλωσσολόγους, εκπαιδευτικούς και οπαδούς του Δημοτικισμού.

Ο λόγος για τον ομότιμο καθηγητή της Κλασικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και ακαδημαϊκό κ. Αγαπητό Τσοπανάκη, που το έργο της ζωής του, η νέα Γραμματική της νεοελληνικής γλώσσας, αποτελεί σταθμό, μετά τον Ψυχάρη, τον Τριανταφυλλίδη και τον Τζάρτζανο, στην ιστορία της Νεοελληνικής Γλώσσας.

- Τι είναι η Γραμματική σας, κύριε καθηγητά, συμπλήρωση της Γραμματικής του Τριανταφυλλίδη, προσωπική πρόταση ή νέα Γραμματική;

- Είναι απολύτως καινούργια Γραμματική, η οποία ενδέχεται να στενοχωρήσει όσους μέχρι σήμερα θεωρούσαν τη Νεοελληνική Γραμματική του Μανόλη Τριανταφυλλίδη ευαγγέλιο.

- Χρησιμοποιείτε πολλά στοιχεία και τύπους της καθαρεύουσας, είναι δημοτική γλώσσα αυτή η μορφή;

- Δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το γλωσσικό παρελθόν σήμερα. Βεβαίως η σημερινή φάση της γλώσσας είναι η Δημοτική, με ανάμειξη όμως στοιχείων και τύπων της μορφολογίας και του λεξικού απ' όλες τις ιστορικές φάσεις της ελληνικής γλώσσας.

- Αποκαλείται «χάρτινη γλώσσα» τη σημερινή μορφή της;

- Στηρίζεται πάνω σ' ένα λεξιλόγιο που είναι γραφειοκρατικό. Σε λόγιο λεξιλόγιο από τη διοικητική, τη νομοθετική και τη στρατιωτική γλώσσα.

- Μήπως με τις προτάσεις σαν ξανανάβετε «φωτιά» κι αναβιώνετε το λεγόμενο γλωσσικό ζήτημα;

- Δεν υπάρχει θέμα. Τα πράγματα είναι υπεράνω πάσης υποψίας. Έχουμε ανάγκη από πολλές σύγχρονες προσαρμογές της Γραμματικής. Πρέπει να δούμε τη σύγχρονη μορφή της γλώσσας, τη λειτουργική κι όχι μόνο την ιστορική της διάσταση. Μετά το 1945 έγινε μια γλωσσική επανάσταση με την επέκταση της παιδείας και τη σοβαρή επίδραση της διοικητικής, νομοθετικής, επιχειρηματικής γλώσσας στη γενική γλωσσική παιδεία του Έλληνα. Η Γραμματική του Τριανταφυλλίδη, στηριζόταν σε πρακτικές της περασμένης πεντηκονταετίας, που άρχιζαν από τον Ψυχάρη το 1888 και απηχούσαν απόψεις της πρώτης εικοσαετίας του αιώνα με τον Αλέξανδρο Δελμούζο, τον Δημήτρη Γληνό, την Πηνελόπη Δέλτα και τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

- Μ' αυτήν τη λογική ούτε και η δική σας Γραμματική θεωρείται... σύγχρονη;

- Βεβαίως. Έχω χαρακτηρίσει ριψοκίνδυνη αυτή την επιχείρηση, εξαιτίας της συνεχούς αλλαγής της γλώσσας. Τα γλωσσικά φαινόμενα τα χαρακτηρίζουν η ποικιλία, η πολυπλοκότητα και προπάντων η ρευστότητα. Ήδη εγώ έχω συγκεντρώσει του κόσμου τα νέα στοιχεία που δεν συμπεριλαμβάνονται στην καινούρια Γραμματική.
- *Συνεχείς προσαρμογές λοιπόν;*
- Η Γραμματική μιας σύγχρονης γλώσσας δεν είναι ένας Αστικός Κωδικός, που δημιουργεί φράχτες. Είναι κάτι ζωντανό που παρακολουθεί σταθερά και περιγράφει την εξέλιξη και την τροποποίηση των στοιχείων της γλώσσας.
- *Ποιες είναι οι βασικές αλλαγές που προτείνετε;*
- Είναι αρκετές, σε όλα τα επιμέρους κεφάλαια, στις κλίσεις των ονομάτων, στις καταλήξεις των ρημάτων, στο συντακτικό...
- *Οι προτάσεις θα φέρουν αναστάτωση στη γλωσσική εκπαίδευση; Τι απαντάτε στα παιδιά;*
- Δεν είναι δική μου δουλειά, αλλά των παιδαγωγών και των πολιτικών. Θα εξαρτηθεί από τι είδους συζήτηση και κρίση θα επακολουθήσει και από την πειραματική διδασκαλία. Ήδη άρχισε η διδασκαλία της παιδαγωγικές ακαδημίες, όπου θα φανούν τα προβλήματα. Πάντως η παλιά Γραμματική είχε πολλές ατέλειες, ειδικά στο κλιτικό σύστημα, που έπρεπε να διορθωθούν.
- Χρησιμοποιείτε τόνους, πνεύματα και υποτακτικές;
- Κάνω ιστορική αναφορά για να φωτίσω τα φαινόμενα, δεν είμαι «καθαρευουσιάνος». Ειδικά με το μονοτονικό, το σύστημα είναι ατελές, ιδίως με τα εγκλιτικά. Όσο για την υποτακτική είναι έγκλιση που υπάρχει και τη χρησιμοποιούμε ευρύτατα στον προφορικό και το γραπτό λόγο κι ήταν άστοχη η κατάργησή της. Είναι ανάγκη να ξέρουμε καλά τη Γραμματική -όχι μόνο το τυπικό, αλλά το συντακτικό, την παραγωγή, τη σύνθεση, το ετυμολογικό, το λεξιλόγιο. Είναι λάθος, νομίζω, ότι η απλούστευση αποτελεί διευκόλυνση των μαθητών.
- *Υπάρχει καθαρή Δημοτική γλώσσα;*
- Το ερώτημα είναι λάθος. Δεν υπάρχουν καθαρές γλώσσες.
- *Επικρατεί η άποψη καθαρεύουσα - συντηρητικός, δημοτική - προοδευτικός, ισχύουν αυτά τα διώνυμα σήμερα;*
- Είναι ένα νεφέλωμα. Να προσδιορίσουμε πρώτα, οι φιλόλογοι τους όρους τι είναι προοδευτικός και τι συντηρητικός. Είμαστε δειλοί κι αποφεύγουμε να προσδιορίσουμε τις λέξεις πρόοδος και συντήρηση.
- *Βλέπω να σας διακατέχει δέος και... ανασφάλεια σ' αυτήν τη γλωσσική εξέλιξη;*
- Τα γλωσσικά φαινόμενα είναι τόσο περίπλοκα και πολυάριθμα ώστε είναι θαύμα που μπορούμε να συνεννοούμαστε. Αν καταγράφονταν, με το κομπιούτερ θα είχαμε πάνω από 15.000 περιπτώσεις γλωσσικών τύπων. Τις περισσότερες φορές ρευστούς τύπους.
- Διαπιστώνετε εσείς, όπως λέμε μερικοί λεξιπενία στους σημερινούς νέους;

- Να μια καινούρια λέξη που γραμματικά είναι έτοιμη να πεθάνει, αφού δεν μπορεί να σχηματίσει ούτε επίθετα, ούτε ρήματα... Όχι, δεν υπάρχει λεξιακή φτώχεια. Είναι πλούσια η σύγχρονη γλώσσα και πλουτίζεται από παντού, από ξένα δάνεια από ιδιώματα, από επαγγελματικά και ειδικά λεξιλόγια. Είναι μύθος αυτή η άποψη.

- *Πότε αρχίσατε με τη μελέτη της Νεοελληνικής;*

- Υπάρχει προϊστορία. Ξέρετε άρχισα την ακαδημαϊκή σταδιοδρομία ως υφηγητής της γλωσσολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο και δίδαξα νεοελληνική γραμματική στους φοιτητές από το 1945 ως το 1948. Τότε διαπίστωσα πολλά από τα προβλήματα της Γραμματικής του Τριανταφυλλίδη που είχε εκδοθεί το 1940. Έγραψα ολόκληρη επιστημονική μελέτη γι' αυτά, που δεν άρεσε στους δημοτικιστές και στους συναδέλφους μου στο πανεπιστήμιο. Αυτό έγινε και η αιτία να μετακομίσω στη φιλολογία, χωρίς όμως να εγκαταλείψω ως σήμερα τη γλωσσολογία. Οι παλιές μελέτες ήταν το υπόστρωμα, αλλά για την τελική μορφή της Γραμματικής χρειάστηκαν 5-6 χρόνια με τη σημαντική συμβολή των συνεργατών μου.

- *Αυτά για τη νεοελληνική γλώσσα, για τη νεοελληνική κοινωνία;*

- Είμαι αισιόδοξος για τον κόσμο και προπάντων για τον μεγάλο ελληνισμό. Έχουμε καλές αντιδράσεις ως λαός, αν εξαιρέσεις τα κόμματα, ανεξάρτητα από την πολιτική τοποθέτηση, που είναι αλλοπρόσαλλα. Δεν υπάρχει όμως ελληνικό κράτος, υπάρχει μόνο αθηναϊκό κράτος... Αν η Αθήνα πάψει να είναι η Ελλάδα και δώσει τα οφειλόμενα, που εισπράττει καθημερινά, στην επαρχία, θα δούμε καλύτερες μέρες.

Από την «πενία» στην αιρετική πρόταση

Αντώνης Σανουδάκης

Η «Νεοελληνική Γραμματική» που προσφάτως κυκλοφόρησε ο ογδονταεξάχρονος Ακαδημαϊκός και ομότιμος καθηγητής Αγαπητός Γ. Τσοπανάκης δεν έρχεται τούτη τη φορά ως «αιρετική» πρόταση στα γλωσσικά θέματα του τόπου μαζί, όπως είχε συμβεί το 1989. Τότε η ένσταση Τσοπανάκη, στην έκδοση της Γραμματικής Τριανταφυλλίδη, εστειρείτο της επιχειρηματολογίας, αλλά και της δυνατότητας να ανακόψει ή να τροποποιήσει τις γλωσσολογικές απόψεις των δημοτικιστών, τις ακραίες Ψυχαικές ή τις μετριοπαθέστερες του Τριανταφυλλίδη. Και αδυνατούσε διαχρονικώς, γιατί το γλωσσικό κίνημα από την Κατοχή και εξής είχε ενδυθεί πολιτικό χαρακτήρα και είχε γίνει κομματικό ιδεολόγημα.

Το μορφωτικό επίπεδο, επίσης, του λαού μας με το τεράστιο ποσοστό αναλφάβητων στα 1939 και τη γλωσσική πενία ως και το 1964 ικανοποιείτο με τις γλωσσικές θέσεις της Γραμματικής Τριανταφυλλίδη. Έτσι, η ένσταση Τσοπανάκη ήταν καταδικασμένη να αποτύχει και να δημιουργήσει, μάλιστα και καχυποψίες για καθαρευουσιάνικα πισωγυρίσματα.

Από τη γενίκευση της μεταρρύθμισης του 1964 Παπανδρέου - Παπανούτσου και την επιβολή δια νόμου της Δημοτικής με τη μεταπολίτευση του 1974 τα πράγματα άλλαξαν.

Η υποχρεωτική καθιέρωση της Δημοτικής, μέτρον αναγκαίο, επέβαλε γλωσσική μονοκρατορία, φαινόμενο αντιδιαλεκτικό, που οδήγησε σε πρώτη φάση στην «ξύλινη γλώσσα» της πολιτικής και των Μ.Μ.Ε., ιδίως των ηλεκτρονικών.

Η γλώσσα, όμως, ως ζωντανός οργανισμός αντέδρασε. Έτσι, εκμεταλλεύθηκε τη μεταρρύθμιση του Γ. Ράλλη και του ΠΑΣΟΚ, καθώς το ποσοστό των μορφωμένων Ελλήνων ανήρχετο ραγδαίως, το οποίο δεν ικανοποιείτο από τις εκλαϊκευτικές ή και εκβιαστικές απλουστεύσεις της Γραμματικής Τριανταφυλλίδη, στην τυπολογία και τη μορφολογία. Οι διανοούμενοι, αλλά και οι πολυπληθείς τελειόφοιτοι του Λυκείου, παρά

τους κρωγμούς ενίων κινδυνολόγων ή σποραδικών εραστών γλωσσικών πισωγυρισμάτων, άρχισαν να αντλούν γλωσσικά στοιχεία και τύπους από όλα τα είδη της Ελληνικής Γραμματείας, αρχαιοελληνικής ως τη νεοελληνική.

Ανεπαισθήτως, λοιπόν, έχουμε μια νέα γλωσσική διαλεκτική: από τη μία η γλώσσα των πεπαιδευμένων και από την άλλη η γλώσσα των απαίδευτων ή και η φοιτητική αργκό, όπως συμβαίνει με όλες τις γλώσσες του κόσμου, σε μια δημιουργική αλληλοτροφοδότηση, πολλές φορές. Στην κρίσιμη, συνεπώς, καμπή, η νεανικότητα της σκέψης του Τσοπανάκη και η επιμονή του έφεραν στην επικαιρότητα τη γλωσσική του πρόταση. Όχι, βέβαια, για γλωσσικές νεκραναστάσεις.

Η αναθεώρηση της Γραμματικής Τριανταφυλλίδη, επί τη βάση των νέων γλωσσικών φαινομένων, είναι μια αναγκαιότητα, στην οποία γλωσσολόγοι, ιδίως της Θεσσαλονίκης, έχουν ήδη επισημάνει, καθώς η νέα διαλεκτική γλωσσική διμορφία είναι γεγονός.

Η «Νεοελληνική Γραμματική» του Αγ. Τσοπανάκη, συνεπώς, δίδει το έναυσμα για νέα γλωσσολογική κινητικότητα και το «εναρκτήριο λάκτισμα» δημιουργικής αντιπαράθεσης.

Έργο γλωσσικής συμφιλίωσης

Κώστας Γεωργουσόπουλος

Δεν μπορεί ασφαλώς να διατυπώσει κανείς την άποψη, κατά πόσο η έκδοση μιας Γραμματικής είναι η αρχή ή το τέλος μιας γλωσσικής φάσης ενός λαού. Η Γραμματική, πάντως, είναι γέννημα της παρακμής της γλώσσας, ή, καλύτερα, αναγκαίο προϊόν μια γλωσσικής κρίσης. Οι αλεξανδρινοί γραμματικοί συγκρότησαν τις γραμματικές τους, τα συντακτικά τους, τα λεξικά τους, τις μετρικές του και τα υφολογικά ή σημασιολογικά τους δοκίμια της εποχής που η γλώσσα κινδύνευε να χαθεί μέσα στην χοάνη της μεσογειακής φυλετικής πανσπερμίας· την περίοδο που η γλωσσική αίσθηση αμβλυνόταν και η προσωδία της αρχαίας κοντανάσαινε, για να εγκαταλείψει τελικώς τη μουσική της στη ρυθμική τονικότητα της κοινής.

Σε τέτοιες περιόδους κρίσης εμφανίζεται κάθε φορά μια Γραμματική, δηλαδή ένα περιγραφικό σύστημα που προσπαθεί να καταγράψει τις λειτουργικές και ως εκ τούτου επικοινωνιακές δυνατότητες μιας γλώσσας. Χωρίς να φιλοδοξεί κάθε φορά να είναι ρυθμιστική η Γραμματική, απεικονίζοντας μια ορισμένη «στιγμή» της γλωσσικής συμπεριφοράς λειτουργεί ως γνώμονας και ως νομοθέτης της γλωσσικής χρήσης, θα έλεγα ως εγγυητής της γλωσσικής νομιμότητας.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ενώ μια Γραμματική ουσιαστικά αντικατοπτρίζει το γλωσσικό καθεστώς, δεν αποφεύγει να θεωρηθεί ως αυθεντικός οδηγός του ορθώς γράφειν και ομιλείν στο μέλλον. Για τούτο είπα πως δεν ξέρει κανείς αν μια Γραμματική κλείνει ή ανοίγει μια γλωσσική φάση στην ιστορία ενός λαού.

Εκείνο πάντως που πρέπει να τονισθεί είναι το γεγονός πως συνήθως κάθε Γραμματική φιλοδοξεί να νομοθετήσει καταγράφοντας της γραπτή γλώσσα. Η λαλούμενη γλώσσα, η ουσιαστικά μητρική, ως συναισθηματικότερη, παρουσιάζει μορφολογική ποικιλία που ξεκινάει από τις ντοπιολαλιές ως τα ιδιώματα και από τις διαλεκτικές ιδιομορφίες ως τα ταξικά, κοινωνικά ή νεανικά ιδιόλεκτα. Χοντρικά, Γραμματική της λαλούμενης γλώσσας δεν υπάρχει. Υπάρχει όμως συχνά απόπειρα να επιβληθεί μια μορφή προφορικής γλώσσας ως γραπτή. Αυτό επιχείρησε να κάνει ο Ψυχάρης, για να καταλήξει να δημιουργήσει μια τεχνητή γλώσσα, ώστε με την κατάχρηση του νόμου της αναλογίας να οδηγήσει την προφορική πολυτυπία στη γραμματική τεχνητή ορθοδοξία· έτσι ο Παρθενών έγινε Παρθενός κατά το Κολωνός και ο Αγαμέμνων Αγαμέμνος κατά το Πανάγος! Το 1941 ο Μ. Τριανταφυλλίδης, επικεφαλής μιας επιτροπής που διόρισε ο Μεταξάς, παρέδωσε την πράγματι μνημειώδη «Ιστορική Εισαγωγή» του στη Νεοελληνική Γραμματική και ταυτόχρονα τη ρυθμιστική Γραμματική του που εδώ και πενήντα χρόνια είναι ο ορθόδοξος γνώμονας των

γλωσσικών και ως εκ τούτου και των εκπαιδευτικών μας πραγμάτων.

Παρ' όλα αυτά, οι γλωσσικοί μας εκσυγχρονιστές συχνά (και αυθαίρετα) προχώρησαν σε μορφολογικές τροποποιήσεις που ουσιαστικά ανέτρεπαν τις «σταθερές» του Τριανταφυλλίδη, π.χ. κατήργησαν τη μορφολογική διάκριση της υποτακτικής."

Όταν το 1976, επί υπουργία Γ. Ράλλη, έληξε τυπικά η λεγόμενη διγλωσσία (στην ουσία δεν υπάρχουν δύο γλώσσες, αλλά δύο μορφές της ίδιας γλώσσας) άρα και το διαβόητο και μοιραίο γλωσσικό ζήτημα, οδηγηθήκαμε σε ένα ανοιχτό και συνεχώς επανατοποθετούμενο γλωσσικό πρόβλημα.

«Πώς γράφεται ορθά η μία και αμάχητη πλέον νεοελληνική γλώσσα;».

Σ' αυτό το ερώτημα έρχεται να δώσει μια γενναία, επιστημονικά έγκυρη και γλωσσικά νηφάλια απάντηση η «Νεοελληνική Γραμματική» του Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη.

Ο Τσοπανάκης προέρχεται από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το προπύργιο του γλωσσικού Δημοτικισμού, και ανήκει στη μεγάλη γενιά σοφών δασκάλων (Τριανταφυλλίδης, Αποστολάκης, Κακριδής, Καψωμένος, Ανδρόνικος, Λίνος Πολίτης, Ε. Κριαράς). Για τον γράφοντα το γεγονός είναι ότι αυτή η ισορροπημένη και επιστημονική στέρεα Γραμματική ενός γλωσσικού συγκριτισμού, προέρχεται από τη Σχολή της Θεσσαλονίκης. Αυτό το έξοχο και μελετημένο εγχείρημα είναι η ληξιαρχική πράξη θανάτου της «διγλωσσίας», είναι μια τράπεζα συνδιαλλαγής και αμοιβαίων παραχωρήσεων.

Κατ' αρχάς, ο Τσοπανάκης διακρίνει κατά τρόπο σαφή την προφορική από τη γραπτή γλώσσα. Κακίζει τη «φιλοσοφία» εκείνων που επεδίωξαν να μας μάθουν να γράφουμε όπως ομιλούμε και ρητά προσπαθεί να συλλάβει τους νόμους και τους κανόνες της παρούσας γλωσσικής μας συμπεριφοράς, όπως αυτή καταγράφεται σ' όλους τους χώρους γλωσσικής επικοινωνίας: στη διοίκηση, στη λογοτεχνία, στα Μαζικά Μέσα Επικοινωνίας, στη σχολική πράξη, στην πολιτική ρητορική, στη νομοθεσία κ.λπ. Η Γραμματική του Τσοπανάκη έχει μια αυτονόητη αρχή που δυστυχώς έως τώρα όλες οι Γραμματικές (κυρίως οι σχολικές) την παρέβλεπαν: νομιμοποιεί τη γλωσσική χρήση· αποδέχεται ως νόρμα ό,τι επιβάλλεται και γίνεται παγκοίμως αποδεκτό. Αυτό δεν σημαίνει ότι νομιμοποιεί όλα τα τέρατα και τα σημεία ή τα γλωσσικά υβρίδια. Αποδέχεται, π.χ., ότι η γενική των σιγμόληκτων αρχαιοκλιτών επιθέτων σχηματίζει κανονικώς γενική ενικού σε -ους π.χ. ο ευγενής, του ευγενούς, ο διεθνής του διεθνούς, αλλά διαπιστώνει μια τάση συμμόρφωσης πως τα ουσιαστικά σε -ης (ο τιμητής, του τιμητή) που οφείλεται σε κάποια ουσιαστικοποιηθέντα επίθετα («του συγγενή μου») και σημειώνει τη χρηστική νομιμότητα των τύπων π.χ. του διεθνή ποδοσφαιριστή, του αβλαβή λέβητα. Εμμένει όμως στη γενική του θηλυκού σε -ους, π.χ. της διεθνούς σταρ, της ευγενούς χειραψίας, προλαβαίνοντας κραυγαλέες ακρότητες.

Διαπιστώνει τα αδιέξοδα της ξύλινης δογματικής αργκό και αποϊδεολογοποιεί με χιούμορ τα όμορφα επιρρήματα σε -ως (ενδεχομένως, πιθανώς, αμέσως, καθέτως) και αποκαθιστά ως κριτήριο μορφολογικής ορθότητας της γλωσσικής μουσικότητας ιδιαίτερα στις εξωτερικές και εσωτερικές αυξήσεις των ρημάτων· έτσι νομιμοποιεί και το απέκτησα και το απόχτησα, το εισέπραξα και το εισπράξα, ανάλογα με το γλωσσικό περιβάλλον των επικοινωνούντων.

Επιτέλους αποκαθιστά τις προθέσεις της αρχαίας που βρίσκονται στα σύνθετα της νέας όπως η συν και η εν· οι ανιστόρητοι μεταρρυθμιστές έφτασαν στα σχολικά εγχειρίδια, για να μη «μολύνουν» τα παιδιά με τα «μαγαρισμένα» αρχαία, έφτασαν να στραμπουλίζουν τη γλώσσα συλλαβίζοντας έτσι: σύ-νο-ρο, ε-νο-χή, α-πο-χή, α-νε-βά-ζω· ο Τσοπανάκης αποκαθιστά την επαφή με την αρχαία και βέβαια βοηθεί το δάσκαλο πρωτίστως να πει στα παιδιά ότι τα ενοχή, εποχή, αποχή, κατοχή, ανοχή, συνοχή, περιοχή έχουν όλα δεύτερο συνθετικό το έχω και ότι το σύν-ορο και η εν-ορία είναι λέξεις συγγενείς. Περιττό να σημειώσω ότι το βιβλίο είναι τυπωμένο στο πολυτονικό, μόλο που κατανοεί τους λόγους που οδήγησαν στο μονοτονικό.

Διδάσκοντας όμως εξαντλητικά φωνολογικό, πάθη συμφώνων και φωνηέντων, αλλά ιδιαίτερα τονισμό και πνεύματα, αφήνει να εννοηθεί πως χωρίς τουλάχιστον τη δασεία η δημιουργική σχέση με τη γλώσσα ευνουχίζεται. Πώς θα διδάξει κανείς ένα φανατικό για γράμματα παιδί χωρίς τη γνώση του δασέος πνεύματος, τις λέξεις έφιππος, ανθέλληνας, αφορισμός, έφεση και εφάλμυρος;

Η Γραμματική του Τσοπανάκη ενώ τείνει σε συντηρητικότερες, αλλά δόκιμες πλέον στη χρήση λύσεις σε σχέση με τη στερεότυπη έως τώρα άποψη Τριανταφυλλίδη, αποδέχεται στα περισσότερα συντακτικά και ετυμολογικά προβλήματα, παραγωγή και σύνθεση, τις λύσεις του μεγάλου Αχιλλέως Τζαρτζάνου. Απόδειξη πως η θεωρητική βάση των θέσεων του Τσοπανάκη είναι ανεξίτηλη είναι το γεγονός πως η Γραμματική του υποδέχεται με φιλικά αισθήματα όλα τα ξενικά δάνεια ακόμη και εκείνα που δεν υπακούουν στο κλιτικό ή μορφολογικό σύστημα της νεοελληνικής. Η αποδοχή συνοδεύεται με έναν εξαντλητικό κατάλογο χιλιάδων λέξεων από τη λατινική, ιταλική, γαλλική, αγγλική, τουρκική, αραβική, αλβανική γλώσσα.

Έχω την πεποίθηση ότι ο Τσοπανάκης, ως εκπρόσωπος της γενιάς του, μας παραδίδει ένα έργο γλωσσικής συμφιλίωσης, ευρέος φάσματος, ευρυχωρίας· έναν ανεχτικό γνώμονα συμβίωσης και ταυτόχρονα έναν συνειδητό απόγονο μια νόμιμης γλωσσικής επιμειξίας.

Η Γραμματική του Τσοπανάκη κωδικοποιεί την παρούσα γλωσσική μας φάση στηριζόμενη στα ορατά επιβιώματα παρελθουσών φάσεων που όλα μαζί εγγυώνται ένα γόνιμο γλωσσικώς μέλλον.

Ο γράφων δεν είναι γλωσσολόγος, είναι εκπαιδευτικός και γραφιάς που ο πρώτος ταλανίστηκε από τον φορμαλισμό των σχολικών γραμματικών και από την επιθυμία του να κολυπήσει γράφοντας στον πλατύ ποταμό της γλωσσικής ποικιλίας. Ο Τσοπανάκης ικανοποιεί και τις δύο ανάγκες.

Υ.Γ. Απορώ μόνο γιατί δεν νομιμοποιείται στη Γραμματική και η γενική -ως των σιγμόληκτων θηλυκών ουσιαστικών· το σχέδιο πόλεως, η οδός Μητροπόλεως, το χρονικόν της Αλώσεως και το Ταμείο Αποχετεύσεως.

Επιμέλεια: Μικέλα Χαρτουλάρη